

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 12 (Eylül/September 2023), s. 1562-1568.
Geliş Tarihi-Received: 25.07.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 15.08.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1332866

Geleneksel Kırgız Nakışları

Traditional Kyrgyz Embroidery

İlknur BAYRAK İŞCANOĞLU*

Öz

Yaşanılan coğrafya insana zengin bir hayal gücü kazandırır. Tanrı Dağları'nın eteğinde yaşayan Kırgız halkı da bu zengin Kırgızistan coğrafyasından nasibini almıştır. Zengin bitki örtüsü ve çeşitli canlılarıyla Kırgız coğrafyası insana uçsuz bucaksız bir hayal gücü bahşetmiştir. Eşsiz güzellikteki tabiat karşısında insanoğlu da gündelik ve özel günlerde kullandığı pek çok eşyasının üzerine nakışlarla tabiatın güzelliklerini nakşetmiştir. Ayrıca Kırgız halkının zengin sözlü kültürünün etkisinin de coğrafya ile birlikte nakışların oluşumunda ve nakışların taşıdıkları anlamları açısından var olduğu görülür. Kırgız kültüründe kullanılan el yapımı çeşitli eşyaların üzerinde farklı renklerde ve farklı anlamlarda pek çok nakışı görmek mümkündür. Keçeden, ağaçtan, deriden, bakırdan, gümüşten ve farklı maddelerden yapılmış eşyalarda geleneksel Kırgız nakışları ile karşılaşılır. Kırmızı, mavi, siyah, yeşil rengiyle ve şekliyle farklı anlamlar taşıyan nakışlar bazen bir yastıkta veya bir kilimde, bazen bir sandıkta bazen de boz üyün¹ üzerinde ortaya çıkmaktadır. Günümüzde özellikle modada kadın giyim kuşamında nakışlar modernize edilerek tüm dünyaya sunulmakta ve böylelikle geleneksel Kırgız nakışları tüm dünyanın dikkatini çekmektedir. Bu çalışmada geleneksel Kırgız nakışları hem estetik oluşumları hem kullanım alanları hem de toplum hayatı içerisinde taşıdıkları anlamları ve ilettikleri mesajları açısından açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Nakış, tabiat, el sanatları, Kırgızlar, Kırgız kültürü.

Abstract

The geography in which one lives gives a rich imagination. The Kyrgyz people, who live in geography at the foot of the Tian Shan Mountains, also got their share from this rich geography of Kyrgyzstan. The Kyrgyz geography, with its rich vegetation and various living creatures, has bestowed a vast imagination to people. In the face of the uniquely beautiful nature, human beings have embroidered the beauties of nature on many of their belongings that they use daily and on special occasions. In addition, it is seen that the influence of the rich oral culture of the Kyrgyz people exists in the formation of the embroidery together with the geography and in terms of the meanings of the embroidery. It is possible to see many embroideries in different colors and with different meanings on many handmade items used in Kyrgyz culture. Traditional Kyrgyz embroidery is encountered on items made of felt, wood, leather, copper, silver and other materials. Embroidery, which has different meanings with its red, blue, black, green color and shape, sometimes appears on a pillow or a rug, sometimes on a chest, and sometimes on gray wool. Today, especially in fashion women's clothing, embroideries are modernized and presented to the whole world, and thus traditional

* Dr. Öğrt. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, e-posta:ilknuriscanoglu@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2849-4992

¹ Geleneksel Kırgız çadırı

Kyrgyz embroidery attracts the attention of the whole world. In this study, traditional Kyrgyz embroidery has been tried to be explained in terms of both their aesthetic formations, their usage areas, the meanings they carry in social life and the messages they convey.

Keywords: embroidery, nature, handicrafts, Kyrgyz, Kyrgyz culture.

Giriş

Kırgız Türkçesinde *oymo-çiyime*, *sayma* şeklinde geçen nakış, Kırgız kimliğinin farklı kültürlerle tanıtılmasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle günümüzde çeşitli hediyelik eşyalarda, kadın giyiminde ve geleneksel başlık çeşitlerinde sıklıkla karşılaşılan Kırgız nakışlarının hünerli ellerde oluşumunda ve toplum hayatı içerisinde taşıdıkları anlamlarda hem eski inanışların hem de Kırgızistan coğrafyasının etkisi olduğu görülür. Geleneksel Kırgız nakışlarının ayrıca toplum hayatı içerisinde renk ve şekilleri itibarıyla iletişimsel açıdan mesajlar taşıdığı da anlaşılmaktadır. Kırgız kimliğinin bir parçası olarak görülen nakışlar, renkleriyle ve şekilleriyle pek çok anlamı bünyelerinde barındırır. Bu açıdan bakıldığında geleneksel Kırgız nakışlarının hem estetik hem inanış hem kültürel hem de iletişim boyutunda toplum hayatı içerisinde anlam taşıdıkları görülmektedir. Estetik boyutunda nakışların oluşumunda Kırgızistan coğrafyasının etkisi büyüktür. Kırgızistan güzel bir tabiata sahiptir. Alabildiğince uzanan yeşillikler arasında gürül gürül akan su kaynakları ve canlı habitatı ile yapaylaşan dünyaya karşın tabiat zenginliğini muhafaza edebilmiş ülkelerden biridir. Bu özelliklere sahip tabiat ve canlı zenginliği Kırgız insanına da farklı bir hayal gücü kazandırmıştır. Tabiatın güzelliği karşısında Kırgızlar da gündelik veya özel günlerde kullandıkları kıyafet, başlık, ev ve mutfak eşyası, takı gibi pek çok eşyaya; sahip oldukları zengin tabiat ve canlı dünyasından esinlenerek yaptıkları el yapımı nakışları eklemiştir. Coğrafyanın güzelliği, nakış çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada da geleneksel Kırgız nakışları; kullanıldığı alanlar, iletişimsel yönleri ile eski Türk inanç sisteminin ve Kırgız kültürünün etkisiyle şekillenip kazandıkları anlamlar üzerinde durulmuştur. Özellikle toplum hayatında gündelik ve özel anlarda (doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş dönemlerinde) kullanılan eşyaların (kıyafet, başlık, ev ve mutfak gereçleri gibi) üzerindeki geleneksel Kırgız nakışlarının ortaya çıkışında etkili olan kaynaklar ile nakışların toplum hayatı içerisinde kazandıkları anlamlarında eski Türk inanışından izler (İye ve Yer-Su inanışları) ve günümüz yaşantısında nakışların iletişimsel anlamda yeri ve önemi nakış örnekleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Geleneksel Kırgız Nakışlarının Sınıflandırılması ve Genel Özellikleri

Kırgız nakışlarının şekil olarak oluşumunda çok fazla alanın etkili olduğu söylenebilir. Genel olarak Kırgız nakışları:

1. Tabiatın (güneş, ay, su girdabı, akan su...)
2. Tabiatın hayvanlardan (beş pençe, koç boynuzu, karga tırnağı, yılan...)
3. Tabiatın bitkilerden (bayçeçkekey, pamuk, yaprak...)
4. Geometrik şekillerden esinlenerek oluşturulmuştur (Dautova vd., 2014, s. 301-305).

Ayrıca Kırgız nakışlarını etkileşim alanları dikkate alınarak:

1. Ev eşyalarından esinlenilerek oluşturulan nakışlar
2. Hayvanlardan esinlenilerek oluşturulan nakışlar
3. Gök cisimlerinden esinlenilerek oluşturulan nakışlar

4. İnsan ve uzuvlarından esinlenilerek oluşturulan nakışlar
5. Tabiat varlıkları ve tabiat olaylarından esinlenilerek oluşturulan nakışlar
6. Bitki ve ağaçlardan esinlenerek oluşturulan nakışlar

şeklinde gruplandırmak da mümkündür (Orozobayev, 2014, s. 6-11).

Kırgızistan coğrafyasından esinlenerek oluşturulan Kırgız nakışlarında ve kullanılan renklerde her bir rengin de birer anlama sahip olduğu görülür. Örneğin kullanılan mavi renk, gökyüzünü ve Isık Gölü çağrıştırırken yeşil renkte nakşedilen "arkar müyüz" nakışı misafire mal soyuldu (hayvan kesildi) anlamına gelmektedir (Çınıyeva, 2011, s. 52). Bu nakış hem Kırgız halkının yaşayışında önemli bir yeri olan hayvancılığın hem de Kırgız kültürünün nakışlara yansımalarının bir örneğidir. Çünkü Kırgızlarda misafir ağırlamak, misafire hayvan kesmek, onu misafire ikram etmek önemli bir gelenektir.

Herhangi bir eşya üzerinde görülen bir nakış akıllara hemen Kırgız halkının zengin kültürünü getirmektedir. Nakışlar, nereye ve nasıl yapıldıklarına göre farklı ustaların ellerinde hayat bulmaktadır. Örneğin keçe ile yapılan kiyiz, şırdak, tuş kiyiz yapan uzlar², saymaçılar³, oymoçular⁴, demir ve gümüş gibi sert maddelere nakış yaparak güzellik getiren demirciler ve gümüş ustaları, at koşum ve takımlarını yapan örümçü⁵ ve kayıkçı, boz üyelerin yapımında yer alan cıgaççı⁶, deri malzemelerini işleyen dericiler nakış ustaları olarak görülmektedirler. Nakışlar, ustaları tarafından üç türe ayrılmaktadır:

1. Şerit Halinde Kenarlık Şeklindeki Nakışlar: Bu nakışlar genellikle kiyizlerde, kitaplarda, gazete ve dergilerde, salon duvarlarında, kilim yüzeylerinde, kap kacakta kullanılır.

2. Sınırlı Şekle Sahip Nakışlar: Bir sınıra sahip genellikle geometrik şekilde çizilen nakışlardır. Bunlar: tegerek (yuvaralak), süyrü (elips), oyum çarçıdır (kare nakış)

3. Süreklilik Gösteren Nakışlar: Genellikle kumaşlarda ve süsleme amaçlı kullanılan kâğıtlarda kullanılan ve birbiri ardına devam eden nakışlardır (Çınıyeva, 2011, s. 66).

Geleneksel Kırgız Nakışlarının Kullanım Alanları

Geleneksel Kırgız nakışları ile gündelik hayatta ve hayatın her alanında karşılaşmaktadır. Kadın süs ve giyim kuşamında, erkek başlıklarında, at eyer takımlarında, ev ve mutfak eşyalarında, boz üyde ve müzik aletleri üzerinde geleneksel nakışlar kullanılmaktadır. Günümüzde özellikle kadın süs ve giyim kuşamında nakışlar ile sıklıkla karşılaşmaktadır. Kırgız nakışları halk sanatının en eski örneklerindedir ve 19. ve 20. yüzyıllarda nakış ustaları kadın gömleklerini, kadın başlıklarının birçok türünü, şalvarları, başörtülerini, kuşakları nakışlar ile süslemişlerdir (Klavdia ve Aydarbek, 2004, s. 9). Geleneksel Kırgız kadın kıyafetleri bugün gündelik hayatta değil ama pek çok kutlama ve önemli günlerde Kırgız kadınlarınca tercih edilmektedir. İster kadife bir kumaş ister yünlü bir kumaş olsun mutlaka nakış kumaş türü fark etmeden yerini bulmuştur. Bugün modern şartlarda hayatını devam ettiren Kırgız kadını önemli günlerde geleneksel kıyafetlerini kullanmakta ve geleneğini devam ettirmektedir. Özellikle kadın baş giyimi olan şökülö "başlık çeşidi", eleçek "başlık çeşidi", ileki "beyaz

² Usta, uzman, becerikli kadın.

³ Nakışçılar.

⁴ Oyarak nakış yapan nakışçılar.

⁵ Örme işini bilen, örme ustası, örgücü.

⁶ Ağaç ustası.

kadın başlığı" çaç kap "saç süsü" ; kadın giyiminden beldemçi "bele takılan kadın giysisi" , kep takıya "başlık çeşidi", köynök "gömlek", topu-takıya "başlık çeşidi", çepken "üst giysisi" nakışlara sahip Kırgız millî giysilerindedir. Ayrıca birer kadın süs eşyaları sayılabilecek şakek "yüzük", söykö "küpe", çolpu "gümüş saç süsü", topçu "düğme", bilirik "bilezik" de nakışların kullanıldığı diğer eşyalardandır.

Erkek başlıklarında da geleneksel nakışlar bulunmaktadır. Geleneksel bir erkek baş giyimi kalpakta, farklı renklerde ve farklı motiflerde geleneksel Kırgız nakışlarını görmek mümkündür. Kırgız millî erkek başlıkları denilince ilk akla gelen kalpaktır. Bugün Kırgızistan'da 5 Mart Millî Ak Kalpak günü olarak kutlanmaktadır. M. Arıkan ve İ. Turan Kallimci (2008, s. 33), "Kutsal Kırgız Kalpağı" başlıklı çalışmalarında kalpağın üzerindeki nakışları ile mitolojik dönemden destan dönemine, destan döneminden de günümüze kadar uzanan halk felsefesinin yaşatılan örneklerinden biri olduğunu ifade ederler. Kırgız kalpağı sıradan bir başlık çeşidi değildir. Kalpak taşıdığı renkler, üzerindeki motifler ile toplum hayatı içerisinde çeşitli özellikle erkeklerin yaş ve evlilik durumunu gösteren çeşitli anlamlara ve derinliğe sahiptir.

Konargöçer hayat tarzı Kırgız'ın özellikle göçebe mutfağını çok etkilemiştir. Özellikle kolay taşınabilecek ve kolay kırılmayacak eşyaları sıklıkla tercih etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Kırgızların göçebe mutfağında tahta ve deriden yapılmış mutfak eşyalarını sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Farklı maddelerden yapılmış da olsa bu mutfak eşyalarının üzerinde geleneksel Kırgız nakışlarının olması bu mutfak eşyalarının ortak özellikleri arasındadır. Kırmızı koymak için deriden yapılan eşyalar arasında yer alan "saba" özellikle üzerindeki nakışlar ile dikkat çeker (Tilekeyeva, 2015, s. 85). Özellikle deriden yapılmış eşyalar üzerine bolluk ve bereket anlamına gelen nakışlar kullanılır. Ev eşyaları içerisinde de yatak ve yorganlarda geleneksel nakışlar dikkat çekerken kilim çeşitlerinden şırdak "kilim çeşidi" ve ala kiyizde "kilim çeşidi" de geleneksel nakışlar ile karşılaşmaktadır. Şırdakta özellikle koçkor müyüz, teke müyüz ve kıyal isimli nakışlar kullanılmaktadır (Orozobayev, 2014, s. 3).

Göçebe hayatın önemli parçalarından biri olan boz üyde "geleneksel Kırgız çadırı" de geleneksel nakışlar kullanılmıştır. Geçimini hayvancılıkla sağlayan Kırgız halkının hayatında çok eskiden beri boz üy yer almaktadır (Diykanbayeva, 2017, s. 217). Nakışlar, boz üyün ağaç iskeletinin üzerini örten keçe üzerinde yer almaktadır.

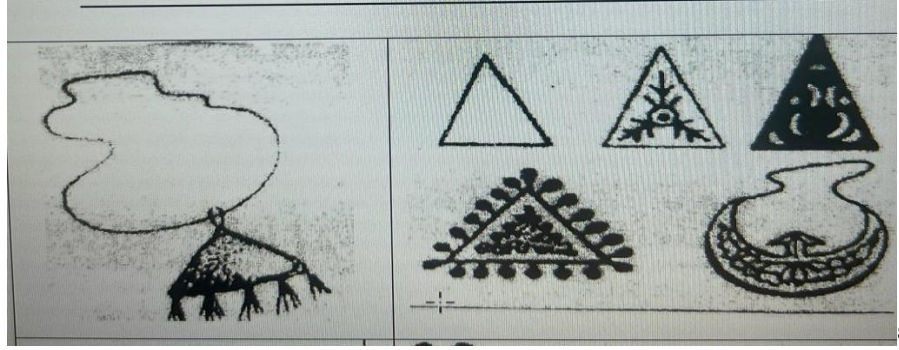
Geleneksel Kırgız Nakışlarının Taşıdıkları Anlamlar ve Nakışların İletişimsel Boyutu

Kırgızistan coğrafyasının etkisiyle farklı renkleri ve çeşitliliği ile dikkat çeken geleneksel Kırgız nakışlarının estetik yönünün yanı sıra toplum hayatı içerisinde ilettikleri mesajlar ve Kırgız kültürüne dair taşıdıkları çeşitli anlamları da bulunmaktadır. Örneğin Kırgızlar arasında erkek baş giyiminden biri olan kalpakta karşılaşılan nakışlar renkleri itibarıyla çevreye çeşitli mesajlar iletmektedir. Kalpaktaki nakış çocukların evlenme çağına kadar yeşil renkte olur. Evlenme çağında nakışın rengi kırmızı, dünür olunup kız alınca ise nakışın rengi siyah olur (Arıkan ve Kallimci, 2008, s. 35).

Zengin bir sözlü kültüre sahip Kırgız kültüründe, sözlü kültürün özellikle eski Türk inancı içerisinde geçen iye inancı, kült inancının da nakışların sahip oldukları anlamlarda önemli bir yere sahip olduğu bugün kullanılan ve bu geleneksel inanç sisteminden esinlenerek isim bulmuş nakışlardan da anlaşılmaktadır. Bu özellikleri ile bugün için geleneksel Kırgız nakışları âdeta Kırgız kimliğinin belirleyici bir parçası hâline gelmiştir. Kullanım yeri ne olursa olsun her bir nakış, süs ve güzellik etkisinin yanı sıra

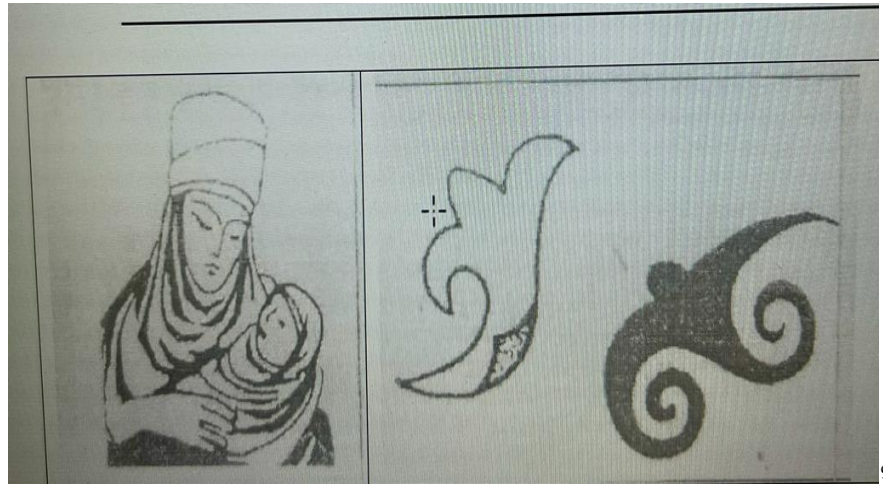

farklı anlamlara sahip olmuştur. Örneğin tumar nakışı⁷ kötülüklerden korunma anlamındayken, tarak nakışı tazelik, ferahlık; gibi anlamları taşımaktadır (Orozbayev, 2014, s. 6-11).

(Orozobayev, 2014, s. 5-10)

O hâlde Kırgız kültüründe önemli bir yer edinmiş olan nakışların kullanıldıkları eşyalarda estetik etkisi olduğu gibi ayrıca nakışlara insanlar tarafından çeşitli manalar yüklenmiştir. Örneğin bir bebek kıyafeti üzerindeki bir nakışın süs etkisinin yanı sıra bebeğin nazardan korunması amaçlı da kıyafetinin üzerine o nakışın işlendiği veya bir deriden yapılmış kırmızı konulan bir mutfak eşyası üzerine nakşedilmiş bir nakışın da bereket ve bolluğu simgelediği de görülür. Bu açıdan bakıldığında Kırgız nakışlarının sadece görsel ve estetik amaçlı değil ayrıca halk kültürü, sosyal hayatı ve halk inancı noktasında anlamları olduğu da açıktır. Örneğin bugün Bişkek'te doğum evlerinde kullanılan Umay-Ene motifi bu nakış etrafında şekillenmiş halk inanışının bir yansımasıdır. Kırgız kültüründe Umay-Ene yeni doğan bebekleri ve yeni doğum yapmış kadını koruyan koruyucu bir ruhtur ve bu motifin olduğu yerlerde de yeni doğan bebek ve annelerinin korunacağı inanışı görülür. Bu nakış kuşa benzer ve yeni doğan bebekleri ve annelerini koruduğuna inanılır (Çınıyeva, 2011, s. 67).

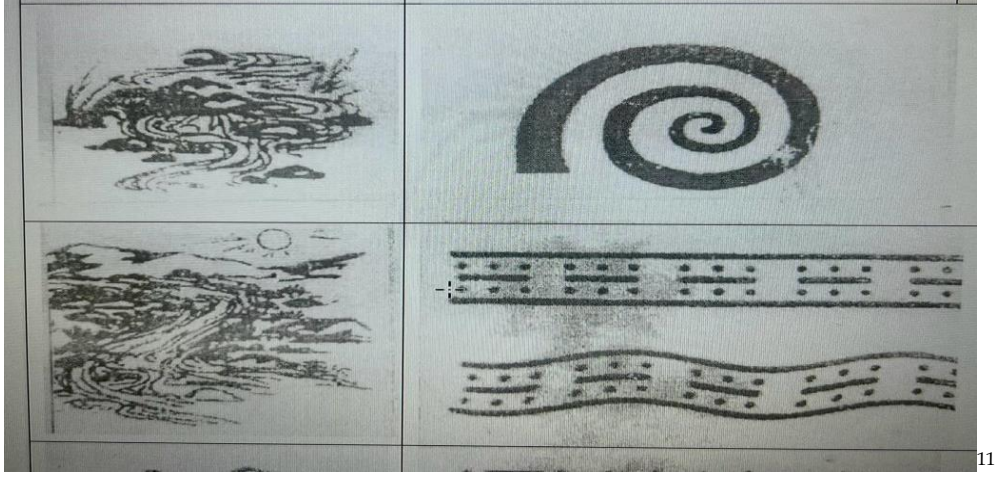
(Orozobayev, 2014, s. 5-10)

⁷ Muska şeklindeki nakış.

⁸ Özellikle çocuk kıyafetlerinde nazar değmemesi amacıyla kullanılan *Tumar* isimli nakış.

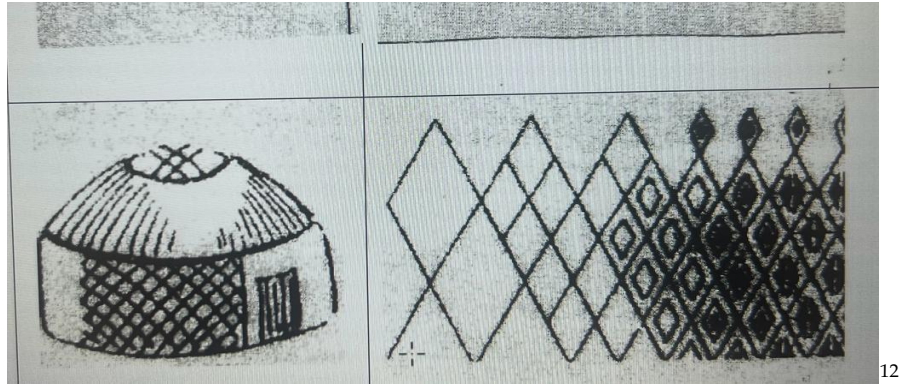
⁹ Günümüzde bile doğumevlerinin duvarlarında rastlanılan ve Eski Türk inanışlarından kadınları ve çocukları koruduğuna inanılan Umay Ene'den adını almış *Umay Ene* nakışı.

Eski Türk inanışlarından Yer-Su İnanışının etkisi Kırgız nakışlarında da görülmektedir. Bulak Suu, Suu Oyuusu, Tübölük Kıymıl¹⁰ isimli nakışlar tabiatın adını almış nakışlar olarak görülmekte ve sırasıyla taşıdıkları başlangıç, hayat kaynağı, hava-su-yer-ateş anlamları ile de toplum hayatı içerisinde taşıdıkları anlamları ile dikkat çekmektedirler (Orozobayev, 2014, s. 9).

(Orozobayev, 2014, s. 5-10)

Boz üyde kullanılan torço isimli nakışın da kalkan, koruma anlamında (Orozobayev, 2014, s. 5) özellikle boz üyün “kerege” denilen kısmının üzerini örten keçe kısımlarda kullanıldığı görülmektedir. Böylece nakış ile boz üy içerisindekilerin korunduğuna inanılmıştır.

(Orozobayev, 2014, s. 5-10)

Sonuç

Toplum hayatının pek çok alanında ve pek çok farklı eşya üzerinde karşılaşılan geleneksel Kırgız nakışları, bugün farklı kültürlerle karşı Kırgız kültürünün belirleyici bir sembolü haline gelmiş durumdadır. Kırgızistan coğrafyasından, yaşam şeklinden, eski Türk inanışlarından ve Kırgız kültüründen etkilenen nakışların bünyelerinde taşıdıkları görsel ve estetik özelliklerinin yanı sıra Kırgız kültürüne, eski Türk inanç sistemine, iye inanışına dair anlamlar taşınması ve toplum hayatı içerisinde bir mesaja sahip olması

¹⁰ Kaynak suyu-Su nakışı- Sonsuz hareket.

¹¹ Yer-Su inanışını barındıran *Bulak Suu ve Suu* isimli nakışlar.

¹² Boz üyde kalkan, koruma anlamında kullanılan *torço* isimli nakış.

durumu da Kırgız kültürü içerisinde nakışları ayrı bir yere koymuştur. Nakışların oluşumunda tabiatın, gök cisimlerinden, hayvanlardan ve bitkilerden örnekler görülmekle birlikte nakışların kullanıldıkları eşyalara uygun şekilde taşıdıkları koruma, bolluk-bereket, dost, dilek-istek gibi anlamları ile de Kırgız halkının düşüncesinin ve algısının ifadesi haline gelmiştir. Bugün modernize edilerek çeşitli hediyelik eşyalarda, özellikle kadın süs ve giyim kuşamında sıklıkla karşılaşılan nakışlar günümüzde artık Kırgız kimliğinin ayırt edici bir özelliği haline gelmiş durumdadır.

Kaynaklar

- Arıkan, M. ve Kallımcı İ. T. (2008). Kutsal Kırgız Kalpağı. *Turkish Studies*, 3(2), 33-42.
- Arıkoğlu, E., Alimova C., Askarova, R., Selçuk, B. K. (2017). Kırgızca-Türkçe Sözlük I-II. Bışkek: Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Çınıyeva, E. (2011). *Kırgız Uluttuk Ornamentinin Kommunikatsiya Sistemisindeki Rolü*. Magistrdik Dissertatsiya. Kırgız-Türk Manas Üniversitesi: Bışkek.
- Dautova, Ş., –vd. (2014). Kıyımdeki Kırgız Oymoloru. *İzvestiya KGTU İm. İ. Razzakova Jurnalı*. 31, 301-305.
- Dıykanbayeva, M. (2017). Kırgız Kültüründe Boz Üy. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 38, 217-226.
- Klavdia, A. ve Aydarbek, K. (2004). *Kırgızların Millî Giysileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Orozobayev, A. K. (2014). Oymolordun Maksatı Cana Maanisi (Kırgız Oymolorunun Misalında). *Vestnik Issık Külskogo Üniversiteta*. 37, 1-11.
- Tilekeyeva, C. (2015). *Köçmön Aşkana*. Bışkek: Rural Development Fond.